

Kansallisen näkökulman paluu

■ KATI KATAJISTO

Timo Soikkanen (toim.): *Taistelu autonomiasta. Perustuslait vai itsevaltius?* Kleio-sarja. Edita 2009.

Professori Timo Soikkasen toimittamassa kirjassa *Taistelu autonomiasta* kyseenalaistetaan viime vuosikymmeninä historiantutkimuksen valtavirtana olleet tulkinat Suomen asemasta Venäjän yhteydessä 1800-luvulla. Soikkanen katsoo, että Suomen historia on 1800-luvun osalta ristiriitaisempaa ja tulkinvaraisempaa kuin mitä historiantutkijat ovat esittäneet.

Kirjan artikkelien kirjoittajilla on yhteys Turun yliopiston poliittisen historian laitokseen, mutta mistään yhtenäisestä tulkinnasta kirjassa ei ole kyse. Kirjan artikkelit ovat toisinaan ristiriidassa keskenään ja artikkelien lähtökohdat vaihtelevat historiografisesta näkökulmasta siihen, miten Suomen itsehallinnollista asemaa tarkastellaan ulkopuolisesta, kuten ranskalaisesta tai saksalaisesta, perspektiivistä käsin. Yhteistä kirjan eri artikkelien kirjoittajille näyttää kuitenkin olevan käsitys, vaikka kaikki eivät tätä yhtä painokkaasti tuokaan esiin, että viime vuosikymmeninä vallalla olleen ”hallintoparadigman” voimistumisen myötä suomalainen historiankirjoitus on menettänyt jotain olennaista.

Hävitetty suomalainen näkökulma

1960-luvulta lähtien vahvasti jaloissa saanut hallintoparadigma kärsitti Suomen autonomian sisällön hallinnolliseksi, suomalaisten laki-

en ja oikeuksien kannalta rajoitettummaksi kuin varhaisempi suomalainen tulkinta, joka perustui Soikkasen mukaan länsimaiseen poliittiseen ja luonnonoikeudelliseen ajatteluun. Tämän hallintoparadigman vahvistumisen myötä niin sanottu suomalainen tai kansallinen näkökulma menneisyyden tapahtumiin on saanut väistyä syrjään niin perusteellisesti, että Soikkasen katsoo, että ”koko autonomia on häviämässä.”

Näin selkeä kansallisen näkökulman korostus, vaikkakin uudessa muodossa, on huomiota herättävä ja uudenlainen piirre suomalaisessa historiantutkimuksen kentässä, sillä kansallinen historiantutkimus on ollut käsite, jolla on ollut varsin kielteinen sävy viime vuosikymmenet. Kansallinen historiantutkimus on usein mielletty negatiivisesti, vaikka sillä onkin voitu viitata melko epämääräisesti ylipäättänsä kaikkeen omaan napaan tuijottamiseen – varsinkin puhekielen tasolla.

Kansallinen historiankirjoitus on yhdistetty usein varsinkin yleisen historian professori J. R. Danielson-Kalmarin nimeen, joka puolusti tutkimuksissaan Suomen valtiollista asemaa. Soikkaselle itselleen suomalaiskansallinen tulkinta on lähes sama kuin niin sanottu perustuslaillinen tulkinta. Toisaalta kansalliseen historiankirjoitukseen liitetään usein myös käsitykset kansallisesta heräämisestä sekä teleologiset näkemykset Suomen kehityksestä autonomian kautta itsenäiseksi valtioksi. Toisaalta kansallisella historiantutkimuksella on saatettu myös tarkoittaa yleisesti ottaen sitä, miten historiantutkimuksen tutkimusperspektiivi on rajoitetun kansal-

linen. Kansallista valtiolliseen historiaan keskittyäntä menneisyyttä tarkastellaan unohtaen monet kansainväliset tekijät, jotka ovat Suomenkin valtiollista historiaa tarkastellessa olleet keskeisessä roolissa niin autonomian aikana kuin itsenäisessä Suomessa.

Soikkanen ja hänen kumppaninsa osuvat kuitenkin maaliin siinä, miksi kansallinen näkökulma on syytä jälleen nostaa esille. Tämän niin sanotun suomalaisen näkökulman sivuuttaminen pelkällä olankohautuksella, viitaten kansallisen näkökulman vanhanaikaisuuteen ja umpinaisuuteen, ei ole historiatieteellisestä tasokasta, eri näkökulmat huomioivaa, tutkimusta.

Hallintoparadigma vs. säätyparadigma

Kirjan avauksena toimivassa Timo Soikkasen artikkelissa puredutaan terävästi kahden eri tulkintatradition sisältöihin, jotka ovat osittain ristiriitaisesti esiintyneet päällekkäin samoissakin tutkimuksissa. Historiantutkimuksissa on voitu toisaalta kuvata laajaa autonomiaa ja toisaalta purkaa autonomian perustuksia pois. Vallitsevan hallintoparadigman poliittisena taustana Soikkanen pitää itäistä ja bysanttilaista ajattelua. Sen mukaisesti esimerkiksi Porvoon vuoden 1809 tapahtumat on nähty pääasiassa itämaisen yksinvaltan näkökulmasta. Mitkään valtiopäivät tai lupaukset eivät voineet rajoittaa yksinvaltiaan keisarin mahtia. Soikkasen mukaan tämä on kuitenkin rajoitettu näkökulma, sillä ”suomalaisen ja läntisen ajattelun mukaan yksinvaltiat saattoi rajata valtaoikeuksiaan ja Aleksanteri I teki näin lakien säätämisen suhteen”.

Soikkanen puolustaakin sää-

typaradigman legitimiteettiä, sitä miten suomalaiskansallinen tulkinta jo perinteisesti satoi Porvoon tapahtumat sopimusteoriaan. Kyseisen näkökulman mukaan keisari saattoi rajata yksinvaltiuttaan, sillä ilman tällaista mahdollisuutta perustuslaillinen vallankäyttö ei olisi voinut kehittyä koko läntisessä poliittisessa kulttuurissa. Lisäksi Soikkanen korostaa, että suomalaiset pitivät keisarin, Jumalan ja säätyjen edessa annettua lupaus-ta täysin sitovana ja tällainen käsitys näkyi suomalaisten käytöksessä ja mielialoissa myöhemmin, kun legitiiminä pidettyä sopimusta rikottiin. Säätyparadigmaa korostavan tulkinnan heikkona kohtana voikin pitää sitä, että emme tiedä, mitä kansa todella ajatteli ja ymmärsi Porvoon valtiopäivistä tapahtumahetkellä. Ainakin Suomen johtava eliitti oli tietoinen, että sopimuksen legitimiteetti lepäsi heikoilla perustuksilla. Mutta Soikkanen katsookin, että oikeusteoriat ja eliitin ajattelu on pidettävä erillään kansan syvien rivien käsityksistä.

Kaksi edellä mainittua ja kilpailevaa tulkintaa Porvoon tapahtumista tuovatkin mieleen valtiopöytäopin ikuisuuskiistan realismin ja idealismin välillä. Venäläistä ja yksinvaltiaan valtaa korostavan hallintoparadigman voi nähdä edustavan vahvemman valtaa korostavaa realismia ja suomalaista näkökulmaa edustavan säätyparadigman voi katsoa puolestaan olevan sukua idealismille, jossa korostuvat kansainväliset instituutiot.

Helmikuun manifestin merkitys

Toinen keskeinen Suomen autonomiaa syönyt tulkintatraditio on, miten helmikuun manifestin merkitys on ymmärretty Suomen

lainsäätämisoikeuksien kannalta. Osmo Jussilan vaikutusvaltaisen tulkinnan mukaan helmikuun manifestin määräykset yleisvaltakunnallisesta lainsäädäntöjärjestyksestä eivät muuttaneet olennaisesti sitä, miten lakeja oli Suomessa säädetty. Soikkanen asettuu Aki Rasilaisen kannalle, joka jo kymmenisen vuotta sitten asettui vastustamaan juridisin argumeintein Jussilan tulkintaa.

Rasilainen tarkentaakin artikkelissaan, mikseivät Suomessa säädetyt ennen vuotta 1899 lait olleet yhtäpitävinäkään osa yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä, kuten vuosisadan lopun manifestissa tarkoitettiin. Keskeistä oli, että Venäjällä ja Suomessa samansisältöiset lait laadittiin säätämällä Suomea varten erillinen suomalainen laki. Vaikka lait olisivat siis olleet yhteiset, Suomessa ja Venäjällä oli voimassa erilliset menettelyt. Rasilainen pitääkin pöyristyttävänä, että yleisesityksissä ja koulukirjoissa ei kerrota helmikuun manifestin aiheuttamaa radikaalia muutosta; sitä miten sillä otettiin valtiosäädöiltä pois niiden yksinomaisen toimivalta säätää lakia Suomelle. Suomalaisten vastustuksen vuoksi valtakunnanlainsäädännön vaikutus ei tosin käytännössä toteutunut koskaan täysin.

Jäitä hattuun tulkinnoissa!

Juhani Mylly peräänkuuluttaa artikkelinsa alussa kirjan hengen mukaisesti suhteellisuudentajua kansallisen historiankirjoituksen purkamistoimenpiteissä. Mylly tarkastelee suomalaisen historiankirjoituksen muotoutumista Suomen Ruotsista erottamisen jälkeen. Hän toteaaakin, ettei suomalaisen, Ruotsista ja Venäjältä erillisen, kivuliaan

ja hitaan, historiankirjoituksen tradition synty ollut itsestäänselvyys. Suomalaisten historiankirjoittajien alun varovaisuus onkin ymmärrettävää, koska maan asema oli poliittisesti epävakaa. Suomalaisten kirjoittajien vapaus heijastui myös kontrastina Ruotsin hyvin laajaan, Euroopan vapaamielisimpään, sananvapauteen.

Mylly jakaakin mielenkiintoisesti autonomian ajan historiankirjoittajat patriotismia ja fennofilismia edustaviin henkilöihin (Adolf Ivar Arwidsson, Reinhold von Becker ja Gabriel Rein) sekä Yrjö Koskisen luotsaamiin 1800-luvun jälkipuoliskon nationalisteihin ja fennomaaneihin. Patriotismia Mylly kuvailee ei-aggressiiviseksi ja ei sulkeväksi, melko harmittomaksi, kansakuntatietoisuutta luovaksi ryhmäidintiteetiksi, kun taas nationalismia voidaan pitää voimakkaasti integroivana kansakunta-ideologiana, johon sisältyy vahvasti poliittisen liikkeen olemassaolo. Vaikka patriotismien ja nationalismien käsitteellinen erottelu ei aina ole toimiva, niin Myllyn jaottelu näyttää toimivan tässä tapauksessa. Se tuo esiin, miten fennofiliin kansallinen projekti ei ollut vain alkuvaihe ja johdanto fennomaaneille, vaan myös sen vastinpari ja vaihtoehdo. Fennomania teki radikaalin nationalistisen irtioton fennofiliin patriotismiin.

Mika Keränen kumoo Aleksanteri I luonnetta kuvaavassa artikkelissaan yleisesti vallinneet käsitykset siitä, että aluksi liberaali keisari muuttui vuosien 1812–14 tapahtumien ja iän karttumisen myötä yhä konservatiivisemmaksi. Aleksanteri I kahteen mentoriin, sveitsiläiseen kotiopettaja Laharpeen ja hänen suosikkiinsa ja us-

kottuunsa, ruhtinas Adam Czartoryskiin, nojaten Keränen pyrkii osoittamaan, miten liberalismi tai edistys sekä konservatismi tai taantumus elivät pikemminkin rinnakkain Aleksanterissa. Keränen tulkinta ei tuekaan näkemystä, jonka mukaan Aleksanteri I olisi nähnyt Suomen jonkinlaisena perustuslaillisenä alkiona koko Venäjän uudistamiseen. Toisessa artikkelissaan Keränen käsittelee Suomen sotaa ja sen seurauksia kreivi Joseph de Maistren kirjeenvaihdossa vuosina 1807–12. Keskeistä de Maistren tulkinna on hänen mukaansa se, ettei kreivi nähnyt tapahtumissa uuden suomalaisen valtion tai kansakunnan syntyä, vaan ennen kaikkea Ruotsin valtakunnan tuhoutumisen.

Turun Sanomien emerituspäätoimittaja Jarmo Virnavirta nostaa artikkelissaan *Suomen säätyläiset olivat rähmällään – lopputuloksena Suomen valtio* esiin Turun näkökulman sekä varsinkin Georg Magnus Sprengtportenin ja Jakob Tengströmin roolin valloituksen alkuvaiheessa. Porvoon valtiopäivien julistuksia merkittävämmäksi tapahtumaksi Virnavirta nostaa hallituskonseljin perustamisen Porvoon juhllisuuksien yhteydessä. Virnavirta katsookin, että hallituskonseljin toiminnan alkamispäivää 2.10.1809 voi pitää perustellusti Suomen valtion syntyhetkenä. Virnavirta katsoo myös, että Venäjälle olisi yhä tänä päivänä hyötyä tutkia Suomen valloitusta. ”Yhtä hyvää esimerkkiä positiivisesta valloituksesta suurvalalla ei ole.”

Porvoon valtiopäivistä

Ahvenanmaan kysymykseen

Aki Rasilainen tarkastelee toisessa artikkelissaan Porvoon valtiopäivien tapahtumia oikeudellisen aatehistorian valossa. Rasilainen nostaa esiin, miten Porvoon tapahtumat ajoittuivat mielenkiintoisesti ajankohtaan, jolloin vanhanaikainen luonnonoikeus alkoi taittua positivististen näkökantojen alta. Artikkelissa yhdistetään aatehistoriallinen konteksti ja yhtäältä politiikan toimintakonteksti. Rasilainen kiistää Osmo Jussilan laajalti tunnetut tulkinnot Porvoon tapahtumista ja katsoo, että metodinen ajatus tarkastella niitä sen sijaan kommunikaationa ja vuorovaikutuksena venäläisten ja suomalaisten välillä antavat oikean kuvan Aleksanteri I ja Mihail Speranskin poliittisista tarkeituiperistä.

Rasilaisen kolmas artikkeli kosketeele kysymystä kustavilaisten perustuslakien voimassaolosta autonomian aikana. Rasilaisen mukaan kustavilaiset perustuslait vahvistettiin Porvoossa vuonna 1809, mutta venäläisten rauhoitusmotiivien vähitellen haihduttua ne menettivät ajankohtaisuutensa, eikä niitä aina otettu huomioon. Perustuslait saivat kuitenkin aikaisemman poliittisen funktionsa takaisin Aleksanteri II aikana 1860-luvun alussa. Lisäksi kyseiset perustuslait saivat vahvistuksen vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksessä, joka osoittautui venäläisille hankalaksi ongelmaksi 1880- ja 1890-luvun taitteessa, kun Suomen perustuslakien voimassaolo haluttiinkin kiistää.

Frank Neseman käsittelee artikkelissaan nykytutkimuksessa vähän käsiteltyä vuosien 1825 ja 1826 perustuslakikonfliktia. Ken-

raalikuvernööri Arseni Zakrevskin ja Suomen poliittisten toimijoiden, ennen kaikkea senaatin, kesken syntyi vakava poliittinen kiista koskien ensisijassa ortodoksien mahdollisuudesta päästä valtiollisiin virkoihin Suomessa. Kiista kärjistyi perusteelliseksi konfliktiksi, jossa taisteltiin Aleksanteri I vahvistamien perustuslakien sisällöstä ja voimassaolosta. Suomalaisen näkemys hävisi, suomalaiselle poliittiselle eliitille osoitettiin ne rajat, jotka Suomen erillisasemalla olivat Venäjän yhteydessä. Samalla Zakrevski kuitenkin tuli vahvistamaan periaatteellisesti Suomen perustuslakeihin nojaavaa asemaa. Zakrevski puolusti omaa kantaansa vetoamalla ”mahdollisimman paljon suomalais-ruotsalaisiin lakeihin”. Luokittelemalla järjestelmällisesti Suomessa voimassa olevat lait Zakrevski tunnusti tavallaan nekin Ruotsin vallan aikaiset hallituslait Suomen konstituutioon kuuluviksi, joihin ennen kaikkea suomalaiset olivat vedonneet.

Louis Clercin artikkelissa esitellään käsityksiä, joita ranskalaisissa mielipiteissä ilmeni vuosina 1899–1905. Suomi-kuvan propagandistit Pariisissa, Leo Mechelin etunensä, onnistuivat vaikuttamaan myönteisesti käsityksiin Suomesta oman oikeutuksensa omaavana pienenä kansakuntana, vaikkakaan eivät viralliselle tasolle asti. Viranomaistasolla – realismin hengen mukaisesti – Venäjän liittolaisuus oli tärkeämpää kuin pienen ja nuoren kansankunnan oikeudet.

Vesa Vares käsittelee puolestaan laajassa artikkelissaan saksalaisia valtiosääntöoikeudellisia näkemyksiä Suomen asemasta 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Saksalaiset näkemykset asettuivat venäläis-

ten ja suomalaisten väliin, tarjoten aseita molemmille osapuolille.

Mari Vareksen artikkelissa nostetaan esiin se, miten suomalaiset puolustivat ja ajoivat ns. suomalaista tulkintaa myös Ahvenanmaan kriisissä 1919–21. Ruotsalaiset ja ahvenanmaalaiset nostivat keskeiseksi argumentiksi saaren erottamiseksi Suomesta sen, ettei Ahvenanmaata liitetty Venäjään Suomen osana, vaan erillisenä kokonaisuutena. Suomen näkemyksen mukaan taas Ahvenanmaa oli osa historiallista Suomea. Suomen näkemys tuli lopulta voittamaan, mutta ratkaisun takana voi nähdä ennen kaikkea kansainvälisen politiikan kannalta tärkeät sotilaspoliittiset kysymykset, demilitarisatiota koskevat linjaukset.

Edellä esiteltyjen turkulaisten historioitsijoiden kirja on mielenkiintoinen avaus uudenlaiseen kansalliseen historiankirjoitukseen, ja vaikka varsinkin Soikkanen puolustaa kirjassa vahvasti ns. suomalaisen näkökulman legitimitettiin, ei hänkään silti katso, että mainittu näkökulma olisi se ainoa ja oikea. Sen sijaan Soikkanen peräänkuuluttaa tilaa molemmille tulkintamalleille. Kirja onkin tärkeä puheenvuoro kaikille Suomen 1800-luvun historiasta kiinnostuneille, ja se haastaa entistä monipuolisempaan ja tiukempaan analyysiin. Moni asia odottaa vielä tarkempaa tutkimista, kuten Juhani Mylly muistuttaa artikkelissaan.

Kirjoittaja on filosofian tohtori.